

Η αναπαράσταση των προσφύγων σε τηλεοπτικά αποσπάσματα της επικαιρότητας¹

Νικολέττα Παναγάκη ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ nikoletta.pan@gmail.com

Αργύρης Αρχάκης ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ archakis@upatras.gr

Βίλλυ Τσάκωνα ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ villytsa@otenet.gr

Abstract

The coexistence of different cultural, social, and linguistic identities in contemporary societies gradually leads to questioning symbolic national, linguistic, and cultural boundaries (Blommaert and Rampton 2012). As a reaction to this situation, national discourse is reinforced, as it enhances cultural and linguistic homogeneity, and constructs relations of inequality among immigrants/refugees and majorities (Archakis 2016). The present study aims to investigate the way in which refugees are represented in television news extracts, and the extent to which this representation converges to or deviates from national discourse. This article focuses on two excerpts that reflect the views of majority members and local institutions on refugees settling in their area or refugee children attending Greek schools. Following the framework of critical discourse analysis, we draw on Reisigl and Wodak's (2001) discourse strategies to bring to the surface and interpret the way refugees are represented. The findings of this study suggest that the analyzed television extracts reproduce the national discourse either by representing refugees as a 'threat' or by marginalizing them through promoting a relation of inequality among majority members and refugees.

Keywords refugees, representation, television extracts, national discourse

Εισαγωγή

Στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες η δυνατότητα έντονης κινητικότητας, η ανάπτυξη της τεχνολογίας και, τα τελευταία τριάντα χρόνια, οι μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές οδηγούν σταδιακά στην αμφισβήτηση των συμβολικών εθνικών ορίων (Blommaert και Rampton 2012). Η Ελλάδα ήδη από το 1990 δέχεται μετανάστες/τριες, κυρίως από την Αλβανία, ενώ την τελευταία πενταετία έχει γίνει χώρα υποδοχής προσφύγων από χώρες, όπως η Συρία, η Παλαιστίνη, το Ιράκ κ.ά., στις οποίες βρίσκονται σε εξέλιξη πολεμικές διαμάχες (Archakis 2016, Υπηρεσία Ασύλου 2019).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, στόχος της παρούσας έρευνας είναι η μελέτη του τρόπου με τον οποίο αναπαριστώνται γλωσσικά οι πρόσφυγες σε τηλεοπτικά αποσπάσματα ειδησεογραφικών εκπομπών. Ειδικότερα, θα εστιάσουμε την προσοχή μας σε αποσπάσματα που παρουσιάζουν αντικρουόμενες απόψεις πολιτών για την υποδοχή προσφύγων στην Ελλάδα και τη φοίτησή τους στα δημόσια σχολεία.

Στις ενότητες που ακολουθούν, αναφερόμαστε στους τρόπους αναπαράστασης και κατασκευής της πραγματικότητας που προωθούνται από τα κείμενα των μέσων μαζικής ενημέρωσης και τις στάσεις που διαμορφώνονται σε σχέση με την κινητικότητα και την επαφή διαφόρων εθνοτικών ομάδων. Έπειτα, παρουσιάζουμε τα εργαλεία με τα οποία θα αναλύσουμε το υλικό μας. Στη συνέχεια, παραθέτουμε τα υπό ανάλυση αποσπάσματα και την ανάλυσή τους. Τέλος, καταλήγουμε στη συζήτηση των αποτελεσμάτων.

Θεωρητικό πλαίσιο

Ο εθνικός λόγος στα τηλεοπτικά κείμενα

Ο λόγος (discourse) αποτελεί τον τρόπο με τον οποίο, από τη μία, κατανοούμε και, από την άλλη, κατασκευάζουμε την πραγματικότητα, τις κοινωνικές σχέσεις και τις ταυτότητες, δηλαδή τον κόσμο που μας περιβάλλει (Fairclough 1993, Jørgensen και Philips 2002). Κάθε λόγος αποτελεί φορέα αξιών, πεποιθήσεων, εμπειριών και συμβόλων που αναγνωρίζονται ως συστατικά του (Gee 1999).

Τα τηλεοπτικά κείμενα διαμορφώνουν και διαμορφώνονται από συγκεκριμένους λόγους, διότι αποτυπώνουν και ταυτόχρονα επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι αποδέκτες τους αντιλαμβάνονται τα διάφορα μηνύματα, ενώ παράλληλα οικοδομούν κοινωνικές πραγματικότητες για ένα ευρύ κοινό (Johnson και Ensslin 2007). Καθώς συχνά τα κείμενα αυτά αναπαράγουν κυρίαρχους λόγους, μπορούν να συμβάλουν στον αποκλεισμό περιθωριοποιημένων ομάδων και στην άσκηση πίεσης με σκοπό την αφομοίωσή τους (Busch 2012). Σε τέτοια κείμενα αναδεικνύεται, μεταξύ άλλων, ο εθνικός λόγος (national discourse), ο οποίος συμβάλλει στην ενίσχυση της εθνικής ομογενοποίησης (Blommaert και Rampton 2012, Archakis 2016).

Πιο συγκεκριμένα, ο εθνικός λόγος αφορά τον τρόπο με τον οποίο αναπαριστάνεται το έθνος ως μια σταθερή και ομοιογενής, γλωσσικά και πολιτισμικά, οντότητα. Μέσω του

εθνικού λόγου επιβάλλονται η γλώσσα και ο πολιτισμός της κυρίαρχης ομάδας στις υπόλοιπες και αποτρέπεται η παρουσία άλλων πολιτισμών και γλωσσών. Ο εθνικός λόγος, λοιπόν, αναπαράγει ανισότητες σε διάφορα πεδία, περιθωριοποιώντας ή αποκλείοντας οτιδήποτε αποκλίνει από το κυρίαρχο και παγιωμένο (Archakis 2016).

Η αναπαράσταση των προσφύγων στα τηλεοπτικά κείμενα

Όσον αφορά την κατασκευή του «εθνικού άλλου», τα τηλεοπτικά κείμενα συχνά ενισχύουν τις προκαταλήψεις και προωθούν τον ρατσισμό με άμεσο ή έμμεσο τρόπο (van Dijk 2012, Gilbert 2013). Για τους πρόσφυγες, λοιπόν, παρατηρούνται στα μιντιακά κείμενα συνήθως αρνητικές αναπαραστάσεις:

- Εγκληματική και παραβατική συμπεριφορά
- Συνεργασία με τη μαφία
- Ανηθικότητα
- Έλλειψη παραγωγικότητας, μη ωφέλιμη παρουσία για την κοινωνία
- Οικονομική επιβάρυνση για τη χώρα υποδοχής
- Αύξηση της ανεργίας
- Επικινδυνότητα λόγω διαφορετικής θρησκείας (π.χ. μουσουλμάνοι)
- Μεταφορά ασθενειών
- Διευκόλυνση εισροής τρομοκρατών

(βλ. ενδεικτικά: Haynes, Devereux και Breen 2006, Crespo Fernández και Martínez Lirola 2012, van Dijk 2012, Gilbert 2013, Goodman, Sirriyeh και McMahon 2017, Οικονόμου 2017).

Οι παραπάνω αναπαραστάσεις προκαλούν έλλειψη ανεκτικότητας, φόβο και ανασφάλεια, ενώ κλονίζεται η αυτοεικόνα των πλειονοτικών ως ομοιογενούς, ηγεμονικής ομάδας (Haynes, Devereux και Breen 2006, Hanson-Easey και Augoustinos 2012). Η παρουσία των προσφύγων, των πολιτισμών και των γλωσσών τους βιώνεται ως «απειλή» που «πρέπει» να αντιμετωπιστεί άμεσα (Σκούρτου 2002).

Ως απάντηση στη διαβλεπόμενη «απειλή» επιχειρείται η δικαιολόγηση, ακόμα και η νομιμοποίηση της άνισης μεταχείρισης των προσφύγων, των τιμωρητικών πράξεων εναντίον τους και του περιορισμού της πρόσβασής τους σε κοινωνικά αγαθά (π.χ. στέγαση, παροχή υπηρεσιών) και ευκαιρίες (π.χ. εργασία, εκπαίδευση), ενώ γίνονται αποδεκτοί/ές μόνο στην περίπτωση αφομοίωσης (Hanson-Easey και Augoustinos 2012, van Dijk 2012).

Προσεγγίζοντας κριτικά τα τηλεοπτικά κείμενα

Οι λόγοι, οι αξίες, οι ιδεολογίες, οι ταυτότητες και οι κοινωνικές συμβάσεις που (ανα)παράγονται μέσα από τα κείμενα εξετάζονται από διάφορες προσεγγίσεις της *κριτικής ανάλυσης λόγου* (critical discourse analysis, στο εξής ΚΑΛ). Ειδικότερα, η ΚΑΛ «μελετά τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνική ισχύς, κυριαρχία και ανισότητα διαμορφώνονται αναπα-

ράγονται και αμφισβητούνται από τα κείμενα και το λόγο σε κοινωνικά και πολιτικά συμφραζόμενα» (van Dijk 2001: 352, βλ. επίσης Fairclough 1993). Στο πλαίσιο αυτό, μας απασχολεί η δυνατότητα του λόγου (discourse) να περιθωριοποιήσει κάποια ομάδα ή να περιορίσει τα δικαιώματά της (Jørgensen και Philips 2002).

Πιο συγκεκριμένα, στην παρούσα έρευνα, με βάση τις στρατηγικές λόγου που προτείνουν οι Reisigl και Wodak (2001) προσπαθήσαμε να περιγράψουμε και να ερμηνεύσουμε τον τρόπο αναπαράστασης των προσφύγων και, ειδικότερα, τον τρόπο με τον οποίο επιχειρείται η διάκριση και εντέλει ο αποκλεισμός τους. Ως στρατηγική, σύμφωνα με τη Wodak (2011: 62-63), ορίζεται «ένα (περισσότερο ή λιγότερο ακριβές και περισσότερο ή λιγότερο εσκεμμένο) σχέδιο πρακτικών, το οποίο περιλαμβάνει πρακτικές λόγου (discursive practices), που υιοθετούνται για να πετύχουν έναν συγκεκριμένο κοινωνικό, πολιτικό, ψυχολογικό ή γλωσσικό στόχο». Θεωρούμε, ότι τέτοιες στρατηγικές θα μας βοηθήσουν να εντοπίσουμε στα υπό ανάλυση κείμενα στοιχεία που ενδεχομένως συντονίζονται με τον εθνικό-ομογενοποιητικό λόγο ή αποκλίνουν από αυτόν. Παρακάτω παρουσιάζονται συνοπτικά οι στρατηγικές που αξιοποιούμε στην ανάλυσή μας (βλ. σχετικά Reisigl και Wodak 2001: 45-83, Wodak 2011: 63-64):

1. **Στρατηγικές αναφοράς** (referential/nomination strategies): με αυτές αναπαριστώνται γλωσσικά τα πρόσωπα, τα αντικείμενα, τα γεγονότα ή οι ενέργειες. Εδώ π.χ. περιλαμβάνονται λέξεις τις οποίες χρησιμοποιεί κάποιος/α για να αναφερθεί στους/στις πρόσφυγες: *πρόσφυγας, λαθρομετανάστης, ξένος* κλπ.
2. **Στρατηγικές κατηγορήσης** (predicational strategies): με αυτές αποδίδονται σε κάποιον/α ορισμένα θετικά ή αρνητικά χαρακτηριστικά ή αξίες, συνήθως με στερεοτυπικό τρόπο (π.χ. *οι πρόσφυγες μεταφέρουν αρρώστιες*). Οι στρατηγικές αναφοράς και κατηγορήσης συχνά επικαλύπτονται, καθώς σε κάποιες στρατηγικές αναφοράς ενυπάρχει και το στοιχείο της κατηγορήσης.

Μέσω των στρατηγικών αναφοράς και κατηγορήσης προκύπτουν συγκεκριμένες πρακτικές αναπαράστασης του «άλλου». Μια τέτοια πρακτική αποτελεί ο *αποκλεισμός* (exclusion), ο οποίος περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τις παρακάτω στρατηγικές:

- i) **Ομαδοποίηση** (collectivization): οι κοινωνικοί δράστες αναφέρονται ως μέλη μιας ομάδας με τη χρήση του πληθυντικού, δεικτικών και περιεκτικών (π.χ. *εμείς, αυτοί, έθνος, κοινωνία*).
- ii) **Κοινωνική προβληματικοποίηση** (social problematization): οι κοινωνικοί δράστες αναπαριστώνται ως πρόβλημα, εμπόδιο ή απειλή.
3. **Επιχειρηματολογικές στρατηγικές** (argumentation strategies): μέσω των στρατηγικών αυτών επιστρατεύονται επιχειρήματα με σκοπό να πειστούν οι δέκτες για τις διακρίσεις και τους αποκλεισμούς που προτείνονται. Η ανάλυση των επιχειρημάτων αυτών στηρίζεται στους *λογικούς τόπους* (topoi), οι οποίοι, σύμφωνα με τους Reisigl και Wodak

(2001: 74-75), αποτελούν μέρος του επιχειρήματος και ανήκουν στη ρητή ή συναγόμενη προϋπόθεση που νομιμοποιεί τη σύνδεση του επιχειρήματος με το συμπέρασμα. Οι λογικοί τόποι προκύπτουν από το περιεχόμενο και συχνά αποτελούν απόρροια προκαταλήψεων. Στον πίνακα 1 παρουσιάζονται οι λογικοί τόποι που εντοπίστηκαν στα υπό ανάλυση αποσπάσματα:

Πίνακας 1: Λογικοί τόποι που εντοπίζονται στο υπό ανάλυση υλικό

Λογικοί τόποι	Επιχειρήματα
Τόπος κινδύνου ή απειλής (topos of danger or threat)	Αν κάποια ενέργεια ή απόφαση εγκυμονεί κάποιον κίνδυνο, πρέπει να σταματήσει ή να απορριφθεί.
Τόπος ανθρωπισμού (topos of humanitarianism)	Αν μια απόφαση συνάδει ή όχι με τα ανθρώπινα δικαιώματα, θα πρέπει να εφαρμόζεται ή όχι, αντίστοιχα.
Τόπος ευθύνης (topos of responsibility)	Αν το κράτος ή μια ομάδα ανθρώπων είναι υπεύθυνο/η για κάποιο συγκεκριμένο πρόβλημα, οφείλει να το διαχειριστεί και να βρει τις κατάλληλες λύσεις.
Τόπος επιβάρυνσης (topos of burdening)	Αν κάποιο άτομο, κάποιος θεσμός ή μια χώρα επιβαρύνεται από ορισμένα προβλήματα, πρέπει να τα περιορίσει και όχι να τα αυξήσει προσθέτοντας νέα.
Τόπος αριθμών (topos of numbers)	Αν οι αριθμοί αποδεικνύουν έναν συγκεκριμένο λογικό τόπο (από τους παραπάνω), πρέπει να γίνουν ή να μη γίνουν συγκεκριμένες ενέργειες.

4. Στρατηγικές ενίσχυσης ή μετριασμού (intensifying or mitigation strategies): μέσω των στρατηγικών αυτών επιδιώκεται η ενίσχυση ή η άμβλυνση της έντασης των (συχνά ρατσιστικών) θέσεων.

Οι παραπάνω στρατηγικές ανάλυσης λόγου θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο αναπαριστάνονται οι πρόσφυγες στα υπό ανάλυση τηλεοπτικά αποσπάσματα και μέσα από την αναπαράσταση αυτή να εντοπίσουμε τον βαθμό στον οποίο τα εν λόγω αποσπάσματα συνδέονται με τον εθνικό-ομογενοποιητικό λόγο.²

Ανάλυση τηλεοπτικών αποσπασμάτων

Για τις ανάγκες της μελέτης αυτής εντοπίσαμε 103 τηλεοπτικά αποσπάσματα, που προβλήθηκαν στην τηλεόραση από τον Οκτώβριο του 2015 έως τον Μάρτιο του 2019. Τα αποσπάσματα αυτά προέρχονται από ειδησεογραφικές εκπομπές, έχουν τη μορφή ρεπορτάζ και αποτυπώνουν απόψεις πολιτών ή τοπικών φορέων για την εγκατάσταση των προσφύγων στην περιοχή τους ή τη φοίτηση των προσφυγόπουλων στα σχολεία των παιδιών τους. Διαπιστώσαμε ότι στα 61 από αυτά προβάλλονται αρνητικές οπτικές των μελών της πλειοψηφικής ομάδας για τους/τις πρόσφυγες, ενώ τα υπόλοιπα 42 προβάλλουν θετικές ή

καλύτερα ανεκτικές, τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως, θέσεις. Το εύρημά μας αυτό επιβεβαιώνει προηγούμενες συναφείς έρευνες (βλ. ενδ. van Dijk 2012, Gilbert 2013, Goodman, Sirtiyeh και McMahon 2017). Εδώ θα παρουσιάσουμε ένα αντιπροσωπευτικό απόσπασμα από την κάθε κατηγορία. Ακολουθεί η μεταγραφή και η ανάλυση των δύο αυτών αποσπασμάτων (Flash TV 2019, Sinanis 2016).³

Στο απόσπασμα 1, γονείς είναι συγκεντρωμένοι έξω από ένα δημοτικό σχολείο, όπου πρόκειται να φοιτήσουν προσφυγόπουλα. Ένας γονιός προχωρεί προς την αυλόπορτα του σχολείου, στέκεται μπροστά της και κοιτά την κάμερα:

(1) Δημοσιογράφος: Τι πρόκειται να κάνετε εδώ;

Γονέας 1: Δεν είναι ρατσιστικό αυτό που θα κάνουμε, αλλά επιτέλους η πολιτεία πρέπει να βρει μια λύση. Το σχολείο κλειδώνει τώρα.

((Ο ομιλητής περνάει μια αλυσίδα στην αυλόπορτα του σχολείου και κλειδώνει με λουκέτο. Οι υπόλοιποι γονείς χειροκροτούν.))

Γονείς: [Έτσι. Έτσι. Μπράβο. Μπράβο.]

Γονέας 2: Έχουμε αποφασίσει όλοι οι γονείς ομόφωνα: να βάλουμε λουκέτο στο σχολείο. Κανένας δε θα φέρει τα παιδιά: του μέχρι να λυθεί το θέμα:.

[...]

Γονέας 3: Δεν έχουμε πρόβλημα με τα παιδάκια που είναι για να έρθουν. Το πρόβλημα μόνο είναι ότι η πολιτεία έχει αφήσει όλο αυτό το βάρος στο νησί μας. Εμείς ό,τι μπορούμε κάνουμε και: πρέπει να δοθεί άμεσα μία λύση. Δεν είναι η λύση να έρθουν όλα τα παιδιά αυτά σε κάθε ένα από αυτά τα σχολεία και πρώτο το δικό μας που επέλεξαν.

Γονέας 2: Δεν έχουμε ενημερωθεί, όπως α: ούτε οι γονείς: ούτε εγώ σαν πρόεδρος έχω ενημερωθεί. Έπρεπε πριν γίνει οτιδήποτε: να: μας καλέσουνε και θα βρίσκαμε μία λύση:.

[...]

Γονέας 2: Καλό: ήτανε να μην μας πιάσουν προ τετελεσμένου γεγονότος.

Γονέας 1: Το σχολείο μας έχει εκατόν σαράντα δύο παιδιά και έχει μόνο τέσσερις τουαλέτες, προσφυγικές τούρκικες και βρύσες. Μιλάμε για θέμα υγιεινής. Τα παιδιά μας θα αρρωστήσουνε, θα πεθάνουν τα παιδιά μας.

Γονέας 3: Δεν υπάρχει το: εμβόλιο της φυματίωσης. Τα παιδιά μας εδώ και τρία χρόνια δεν μπορούμε εμείς οι ίδιοι οι γονείς να το βρούμε για να εμβολιάσουμε τα δικά μας τα παιδιά. Αυτά τα παιδιά πώς θα έρθουν;

Γονέας 2: Δεν έχουμε κάποιο πρόβλημα με τα παιδιά:.. Προς θεού:.. μά:να είμαι κι εγώ: τους καταλαβαί:νω, αλλά: προφυ/οφείλω να διαφυλάξω τα δικά μας παιδιά:..

Στρατηγικές αναφοράς και κατηγορήσης:

Αναφορά/κατηγορήση μέσω της ομαδοποίησης: Τα προσφυγόπουλα που πρόκειται να φοιτήσουν στο συγκεκριμένο σχολείο αναφέρονται και κατηγοριοποιούνται εδώ ως *παιδιά ή παιδάκια*. Ακόμα, χρησιμοποιείται το τρίτο πρόσωπο για την εξω-ομάδα (*για να έρθουν, όλα τα παιδιά αυτά, θα έρθουν*), σε αντιδιαστολή με το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο που χρησιμοποιείται για την εσω-ομάδα (*Έχουμε αποφασίσει, Εμείς ό,τι μπορούμε κάνουμε, δεν μπορούμε εμείς οι ίδιοι, να εμβολιάσουμε τα δικά μας τα παιδιά κλπ.*). Να σημειωθεί, ότι οι ομιλητές/τριες αποφεύγουν την αναφορά της λέξης «προσφυγόπουλα», ενώ οι πρόσφυγες συνολικά χαρακτηρίζονται ως *βάρος* για το νησί, παραπέμποντας σε μια δύσκολα διαχειρίσιμη κατάσταση. Με τις παραπάνω επιλογές δημιουργείται απόσταση μεταξύ της εσω-ομάδας και της εξω-ομάδας και ενισχύεται η πόλωση των δύο αυτών ομάδων, παραπέμποντας στον πλήρη διαχωρισμό τους. Η εσω-ομάδα οριοθετείται αυστηρά και διατηρεί την ομοιογένειά της, προωθώντας τον εθνικό λόγο.

Αναφορά/κατηγορήση μέσω της κοινωνικής προβληματικοποίησης: Οι ομιλητές/τριες φαίνεται να θεωρούν την κατάσταση προβληματική λόγω του μεγάλου αριθμού των προσφύγων που έχουν φτάσει στο νησί τους και των προσφυγόπουλων που πρόκειται να φοιτήσουν στο σχολείο των παιδιών τους (*όλο αυτό το βάρος, όλα τα παιδιά αυτά*). Η κατάσταση, λοιπόν, που περιγράφεται νομιμοποιεί την έντονη ανησυχία των γονέων για την υγεία των παιδιών τους.

Επιχειρηματολογικές στρατηγικές:

Τόπος κινδύνου ή απειλής: Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω τα προσφυγόπουλα θεωρούνται απειλή για την υγεία και τη ζωή των πλειονοτικών παιδιών. Ειδικότερα, η έλλειψη υγιεινής και οι μεταδοτικές ασθένειες θεωρείται ότι καθιστούν επικίνδυνη την επαφή των πλειονοτικών παιδιών με τα προσφυγόπουλα (βλ. πίνακα 2α).

Πίνακας 2α: Τόπος κινδύνου ή απειλής

Τόπος κινδύνου ή απειλής	Αν κάποια ενέργεια ή απόφαση εγκυμονεί κάποιον κίνδυνο, πρέπει να σταματήσει ή να απορριφθεί
Προκείμενες	<i>έχει μόνο τέσσερεις τουαλέτες, προσφυγικές τούρκικες και βρύσες.</i>
	<i>Μιλάμε για θέμα υγιεινής. Τα παιδιά μας θα=αρρωστήσουνε, θα πεθάνουν τα παιδιά μας</i>
	<i>δεν υπάρχει το::: εμβόλιο της φυματίωσης</i>
Συμπέρασμα	<i>πρέπει να δοθεί άμεσα μία λύση</i>

Τόπος ευθύνης: Οι ομιλητές/τριες του αποσπάσματος φαίνεται να θεωρούν πώς η πολιτεία φέρει την ευθύνη για την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί. Επομένως, είναι αυτή που θα πρέπει να βρει τις κατάλληλες λύσεις και να απαλλάξει αποτελεσματικά το σχολείο από τις απειλές και τους κινδύνους που ελλοχεύουν (βλ. πίνακα 2β). Στο πλαίσιο του τό-

που αυτού φαίνεται να δίνεται έμφαση στην αναπαράσταση των προσφύγων ως προβλήματος που χρήζει άμεσης αντιμετώπισης, κάτι που ενισχύει την αντίληψη περί καθαρότητας και ομοιογένειας του έθνους και εν τέλει τον εθνικό λόγο.

Πίνακας 2β: Τόπος ευθύνης

Τόπος ευθύνης	Αν το κράτος ή μια ομάδα ανθρώπων είναι υπεύθυνο/η για κάποιο συγκεκριμένο πρόβλημα, οφείλει να το διαχειριστεί και να βρει τις κατάλληλες λύσεις.
Προκείμενες	<i>η πολιτεία έχει αφήσει όλο το βάρος στο νησί μας</i> <i>Δεν είναι η λύση να έρθουν όλα τα παιδιά αυτά σε κάθε ένα από αυτά τα σχολεία και πρώτο το δικό μας που επέλεξαν</i>
Συμπέρασμα	<i>επιτέλους η πολιτεία πρέπει να βρει μια λύση</i>

Τόπος επιβάρυνσης και τόπος αριθμών: Οι γονείς επικαλούνται τον μεγάλο αριθμό των μαθητών/τριών που ήδη φοιτούν στο σχολείο σε συνάρτηση με τον δυσανάλογα μικρό αριθμό χώρων υγιεινής. Έτσι, αν έρθουν περισσότεροι/ες μαθητές/τριες -και μάλιστα φορείς ασθενειών, η κατάσταση θα επιβαρυνθεί ακόμα περισσότερο (βλ. πίνακα 2γ και πίνακα 2δ). Επομένως, ο τόπος των αριθμών επιβεβαιώνει τον τόπο επιβάρυνσης και ενισχύει την άποψη ότι τα προσφυγόπουλα πρέπει να μείνουν μακριά από το σχολείο.

Πίνακας 2γ: Τόπος επιβάρυνσης

Τόπος επιβάρυνσης	Αν κάποιο άτομο, κάποιος θεσμός ή μια χώρα επιβαρύνεται από ορισμένα προβλήματα, πρέπει να τα περιορίσει και όχι να τα αυξήσει προσθέτοντας νέα.
Προκείμενες	<i>Το σχολείο μας έχει εκατόν σαράντα δύο παιδιά και έχει μόνο τέσσερις τουαλέτες, προσφυγικές τούρκικες και βρύσες</i>
Συμπέρασμα	<i>Δεν είναι η λύση να έρθουν όλα τα παιδιά αυτά σε κάθε ένα από αυτά τα σχολεία και πρώτο το δικό μας που επέλεξαν</i>

Πίνακας 2δ: Τόπος των αριθμών

Τόπος των αριθμών	Αν οι αριθμοί αποδεικνύουν έναν συγκεκριμένο λογικό τόπο, πρέπει να γίνουν ή να μη γίνουν συγκεκριμένες ενέργειες.
Προκείμενες	<i>Το σχολείο μας έχει εκατόν σαράντα δύο παιδιά και έχει μόνο τέσσερις τουαλέτες, προσφυγικές τούρκικες και βρύσες</i>
Συμπέρασμα	<i>Δεν είναι η λύση να έρθουν όλα τα παιδιά αυτά σε κάθε ένα από αυτά τα σχολεία και πρώτο το δικό μας που επέλεξαν</i>

Στρατηγικές ενίσχυσης ή μετριασμού:

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα μπορούμε να πούμε ότι η ενίσχυση των δηλώσεων κατά της φοίτησης των προσφυγόπουλων στο σχολείο επιτυγχάνεται με τις επευφημίες και τα χειροκροτήματα των γονέων για το κλείδωμα της αυλόπορτας του σχολείου (*Έτσι, Έτσι, Μπράβο, Μπράβο*). Ακόμα, στρατηγικές ενίσχυσης των παραπάνω θέσεων αποτελούν οι

απόλυτες δηλώσεις (*Κανένας δε θα φέρει τα παιδιά: του, Δεν υπάρχει το::: εμβόλιο της φυματίωσης*), οι ποσοδείκτες (*όλοι, ό:::λο*) και τα τροπικά επιρρήματα (*ομό::φωνα, άμεσα*) η έμφαση στην επιτακτική ανάγκη για διευθέτηση του θέματος με τη χρήση του ρήματος «πρέπει» που δηλώνει το δέον και το επίρρημα *επιτέλους*, η μεταφορική αναπαράσταση των προσφύγων ως βάρους (*ό:::λο αυτό το βάρος*) και η αναφορά στον αιφνιδιασμό των κατοίκων (*προ τελεσεμένου γεγονότος*). Επιπλέον, στρατηγικές ενίσχυσης αποτελούν η αναφορά στο ενδεχόμενο θανάτου των παιδιών και κυρίως η κλιμάκωση με τα ρήματα *αρρωστήσουνε-πεθάνουν* και η χρήση της οριστικής έγκλισης που παρουσιάζει το μελλοντικό γεγονός ως αμετάκλητο. Τέλος, ως στρατηγική ενίσχυσης μπορούμε να εκλάβουμε την έμφαση στο «καθήκον» των γονέων να προστατέψουν τα παιδιά τους με τη χρήση του ρήματος *οφείλω* (*οφείλω να διαφυλάξω τα δικά μας παιδιά:*). Με τους παραπάνω μηχανισμούς οι ομιλητές/τριες ενισχύουν την αναπαράσταση των προσφύγων ως απειλή για τα μέλη της πλειονοτικής ομάδας.

Στρατηγική μετριασμού των ρατσιστικών δηλώσεων αποτελεί η *αποποίηση* του ρατσισμού (*disclaimer*, Hewitt και Stokes 1975) (*Δεν είναι ρατσιστικό αυτό που θα κάνουμε, αλλά...*) στην προσπάθεια του πρώτου ομιλητή να νομιμοποιήσει την πράξη του, δηλαδή το κλείδωμα του σχολείου. Αντίστοιχη προσπάθεια γίνεται, αλλά με πιο έμμεσο τρόπο, από τις ομιλήτριες που δηλώνουν ότι δεν έχουν πρόβλημα με τα παιδιά που πρόκειται να έρθουν στο σχολείο. Μάλιστα, η μία από αυτές αναφέρει ότι ως μητέρα καταλαβαίνει τη θέση των προσφύγων (*Δεν έχουμε πρόβλημα με τα παιδάκια που είναι για να έ::ρθουν, Δεν έχουμε κάποιο πρόβλημα με τα παιδιά: Προς θεού:: Μά::να είμαι κι εγώ:: τους καταλαβαίνω, αλλά...*). Στην πραγματικότητα, αποποιούμενοι/ες τον ρατσισμό, οι ομιλητές/τριες αποκαλύπτουν την προκατάληψή τους απέναντι στους/στις πρόσφυγες. Καταλαβαίνουν, δηλαδή, ότι οι δηλώσεις τους μπορούν να εκληφθούν ως ρατσιστικές και προσπαθούν να προλάβουν τέτοιες ερμηνείες. Ακόμα, στον μετριασμό των δηλώσεων ενάντια στην φοίτηση των προσφυγόπουλων στο συγκεκριμένο σχολείο συμβάλλει η φράση *Καλό: ήτανε να μην...*, που μετριάζει κάπως την ένταση των προβαλλόμενων επιχειρημάτων.

Αναλύοντας το πρώτο απόσπασμα, διαπιστώνουμε ότι οι ομιλητές/τριες χρησιμοποιούν διάφορες στρατηγικές με σκοπό να πείσουν ότι η φοίτηση των προσφυγόπουλων στο σχολείο των παιδιών τους πρόκειται να προκαλέσει δυσεπίλυτα προβλήματα. Σε αυτή την προσπάθεια αναπαριστάνουν με στερεοτυπικό τρόπο τους/τις πρόσφυγες ως βάρος για το νησί συνολικά και ειδικότερα ως φορείς μεταδοτικών ασθενειών και μικροβίων που θα επιβαρύνουν την υγεία των παιδιών τους (πρβλ. Gilbert 2013, Haynes, Devereux και Breen 2006). Ο παραπάνω κίνδυνος σε συνδυασμό με την αδιαφορία της πολιτείας και την έλλειψη ενημέρωσης επιστρατεύονται ως επιχειρήματα για να νομιμοποιήσουν τις διαμαρτυρίες των γονέων και την ανάληψη πρωτοβουλιών εκ μέρους τους. Επομένως, οι γονείς αξιοποιούν στρατηγικές που συντελούν στον αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση των προσφύγων συντονιζόμενοι με τα προ(σ)τάγματα του εθνικού-ομογενοποιητικού λόγου (πρβλ. Archakis 2016).

Σε αρκετά διαφορετικό κλίμα, στο απόσπασμα 2, ο πρόεδρος ενός άλλου χωριού μιλά για την επικείμενη φιλοξενία ασυνόδευτων προσφυγούπων:

(2) Δημοσιογράφος: Κύριε Χονδροκώστα βρισκόμαστε έξω από τη μαθητική εστία Πενταλόφου που διαχρονικά φιλοξενεί (.) πολύ κόσμο.

Πρόεδρος: Ακριβώς όπως το λέτε. Φιλοξενεί παιδιά που φοιτούν στα σχολεία του Πενταλόφου. (.) A::: αυτή τη στιγμή φιλοξενούμε παιδιά από τη γειτονική χώρα, την Αλβανία. Ως κοινοτικό συμβούλιο, όμως, αποφασίσαμε πριν τρία χρόνια περίπου να φιλοξενήσουμε και παιδιά προσφυγόπουλα. (.) Είμαστε στο τέλος αυτής της διαδικασίας και είμαστε ευτυχείς που το πετύχαμε, ένα:: έργο δύσκολο, ήθελε πολλές μελέτες. Αγωνιστήκαμε πάρα πολύ αλλά τα καταφέραμε όμως, πάντα με τη στήριξη όλων και θα φιλοξενήσουμε σε λίγες μέρες, πιστεύω σε δεκαπέντε με είκοσι μέρες, σαράντα προσφυγόπουλα. [...]

Δημοσιογράφος: Και να πούμε ότι τα σαράντα προσφυγόπουλα θα είναι από τη Συρία ή:: δε γνωρίζουμε ακόμη τη χώρα;

Πρόεδρος: Δεν ξέρουμε από ποια χώρα θα είναι, αλλά δε: δε μας ενδιαφέρει, η κοινωνία του Πενταλόφου στηρίζει όλα τα παιδιά: Ήδη το έχει αποδείξει έμπρακτα και με τα παιδιά που φέραμε από την Αλβανία, τα 'χει αγκαλιάσει αυτά τα παιδιά: Πιστεύω και είναι συγκινητικό που το λέω ότι έτσι θα αγκαλιάσουμε και τ' άλλα να 'ναι δικά μας παιδιά.

Στρατηγικές αναφοράς και κατηγορήσης:

Αναφορά/κατηγορήση μέσω της ομαδοποίησης: Στο παρόν απόσπασμα, ο ομιλητής προβάλλει την εξω-ομάδα ως μια ενιαία ολότητα, χαρακτηρίζοντάς την *παιδιά, παιδιά προσφυγόπουλα και προσφυγόπουλα*. Για την εσω-ομάδα χρησιμοποιείται κυρίως το πρώτο γραμματικό πρόσωπο (*να φιλοξενήσουμε, Είμαστε, Αγωνιστήκαμε, τα καταφέραμε, Δεν ξέρουμε, δε μας ενδιαφέρει κλπ.*), ενώ η ίδια αναφέρεται ως *κοινοτικό συμβούλιο* και ως *κοινωνία του Πενταλόφου*. Έτσι, τα μέλη της εσω-ομάδας αναπαριστάνονται να υιοθετούν συνολικά θετική στάση απέναντι στα προσφυγόπουλα και γενικά απέναντι σε άτομα διαφορετικής καταγωγής (όπως φαίνεται και από την πολύχρονη φιλοξενία παιδιών από την Αλβανία). Ωστόσο, οι δύο ομάδες είναι εμφανώς διαχωρισμένες και αυστηρά οριοθετημένες, εξυπηρετώντας τελικά τον εθνικό-ομογενοποιητικό λόγο.

Επιχειρηματολογικές στρατηγικές:

Τόπος ανθρωπισμού: Φαίνεται ότι οι κάτοικοι του χωριού αντιλαμβάνονται τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά αυτά και προσπαθούν να τα ανακουφίσουν και να τους προσφέρουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και εκπαίδευση (βλ. πίνακα 3α). Ωστόσο, η έμφαση στη φιλανθρωπία, με την έννοια της ευκαιριακής προσφοράς σε ανθρώπους που βρίσκονται σε μια δεδομένη δύσκολη κατάσταση, ενισχύει τις άνισες κοινωνικές σχέσεις

μεταξύ εσω-ομάδας και εξω-ομάδας (Γκόβας και Κύρδη 2014). Οι πρόσφυγες παρουσιάζονται ως αδύναμοι και ευάλωτοι, ενώ οι πλειονοτικοί ως ισχυροί και κυρίαρχοι.

Πίνακας 3α: Τόπος ανθρωπισμού

Τόπος ανθρωπισμού	Αν μια απόφαση συνάδει με τα ανθρώπινα δικαιώματα, θα πρέπει να εφαρμοστεί.
Προκείμενες	<i>αποφασίσαμε πριν τρία χρόνια περίπου να φιλοξενήσουμε και παιδιά προσφυγόπουλα</i>
	<i>Αγωνιστήκαμε πάρα πολύ</i>
	<i>η κοινωνία του Πενταλόφου στηρίζει όλα τα παιδιά</i>
	<i>Πιστεύω και είναι συγκινητικό που το λέω ότι έτσι θα αγκαλιάσουμε και τ' άλλα να 'ναι δικά μας παιδιά</i>
Συμπέρασμα	<i>είμαστε ευτυχείς που το πετύχαμε, θα φιλοξενήσουμε σε λίγες μέρες, πιστεύω σε δεκαπέντε με είκοσι μέρες, σαράντα προσφυγόπουλα</i>

Στρατηγικές ενίσχυσης ή μετριασμού:

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα αξιοποιούνται στρατηγικές ενίσχυσης για να δοθεί έμφαση κυρίως στην κατασκευή των κατοίκων του συγκεκριμένου χωριού ως φιλόνητων. Για τον σκοπό αυτόν, γίνεται χρήση χρονικών επιρρημάτων: *διαχρονικά, πάντα, Ήδη*, τροπικών και ποσοτικών επιρρημάτων: *Ακριβώς, έμπρακτα, πάρα πολύ*, εμφατικών επιθέτων: *δύσκολο, ευτυχείς, συγκινητικό* και ποσοδεικτών: *πολύ, πολλές, όλα* καθώς και ρημάτων που υποδηλώνουν προσπάθεια: *Αγωνιστήκαμε, τα καταφέραμε, το πετύχαμε* ή φροντίδα: *στηρίζει, τα 'χει αγκαλιάσει, θα αγκαλιάσουμε*. Με αυτόν τον τρόπο, δίνεται έμφαση στις μεγάλες προσπάθειες που έκανε το κοινοτικό συμβούλιο του χωριού, καθώς, όπως φαίνεται, πρόκειται για μια χρονοβόρα διαδικασία, η οποία απαίτησε κόπο και συλλογική προσπάθεια.

Αναλύοντας το δεύτερο απόσπασμα, διαπιστώνουμε ότι ο πρόεδρος του χωριού διατείνεται ότι ο ίδιος και οι συντοπίτες του επιθυμούν και κάνουν προσπάθειες να φιλοξενήσουν προσφυγόπουλα στη μαθητική εστία του χωριού. Ωστόσο, η προσέγγιση των προσφυγόπουλων γίνεται με όρους φιλανθρωπίας, κάτι που επιβεβαιώνει τις άνισες κοινωνικές σχέσεις μεταξύ εσω-ομάδας και εξω-ομάδας, όπου η πρώτη ως πιο ισχυρή είναι σε θέση να προσφέρει βοήθεια στα αδύναμα μέλη της δεύτερης, ενισχύοντας τη θέση ισχύος της εσω-ομάδας. Επομένως, αν και φαινομενικά ο ομιλητής αποστασιοποιείται από τον εθνικό λόγο, σε κάποιο βαθμό φαίνεται να συντονίζεται μαζί του. Ο έμμεσος τρόπος με τον οποίο ο ομιλητής φαίνεται να υπηρετεί τον εθνικό-ομογενοποιητικό λόγο παραπέμπει στο φαινόμενο του *ρευστού ή αμφίσημου ρατσισμού (liquid racism)* (βλ. Weaver 2011), ο οποίος αποτελεί ένα είδος ρατσισμού που δεν πραγματώνεται άμεσα με τη χρήση ρατσιστικού λόγου αλλά συγκαλυμμένα στον μη ρατσιστικό ή ακόμα και στον αντιρατσιστικό λόγο.

Συζήτηση και συμπεράσματα

Συμπερασματικά, τα δύο απόσπασμα φαίνεται να ευθυγραμμίζονται με τον εθνικό λόγο, καθώς σε αυτά αναπαράγονται η εθνική ομοιογένεια, η πολιτισμική καθαρότητα, η κοινωνική ανισότητα και η σαφής διάκριση εσω- και εξω-ομάδας. Συγκεκριμένα, στο πρώτο απόσπασμα, αξιοποιούνται η ομαδοποίηση και η κοινωνική προβληματικοποίηση: οι πρόσφυγες αναπαριστάνονται με αρνητικό τρόπο, κυρίως λόγω της υποτιθέμενης έλλειψης υγιεινής, που συνηγορεί υπέρ του αποκλεισμού των προσφυγόπουλων από την εκπαίδευση. Επιπλέον, αξιοποιούνται οι τόποι του κινδύνου ή της απειλής, της ευθύνης, της επιβάρυνσης και των αριθμών, με τους οποίους οι ομιλητές/τριες κατασκευάζουν επιχειρήματα υπέρ της ανάκλησης της απόφασης να φοιτήσουν τα προσφυγόπουλα στο σχολείο των παιδιών τους. Στα παραπάνω συμβάλλουν και οι στρατηγικές ενίσχυσης ή μετριασμού που αποκαλύπτουν την προκατάληψη και την επιφυλακτικότητα των ομιλητών/τριών. Τα παραπάνω στοιχειοθετούν την αρνητική αναπαράσταση των προσφύγων στο πλαίσιο του εθνικού-ομογενοποιητικού λόγου (βλ. Archakis 2016, Reisigl και Wodak 2001, Wodak 2011).

Στο δεύτερο απόσπασμα, προσεγγίζεται επίσης ο εθνικός ομογενοποιητικός λόγος, αλλά με πιο έμμεσο τρόπο. Ο ομιλητής δεν φαίνεται να αναπαριστάνει με αρνητικό τρόπο τα προσφυγόπουλα, αλλά αξιοποιώντας τη στρατηγική της ομαδοποίησης και τον λογικό τόπο του ανθρωπισμού, ενισχύει την απόσταση μεταξύ εσω-ομάδας και εξω-ομάδας, τοποθετώντας την πρώτη σε θέση ισχύος. Παράλληλα, με την αξιοποίηση στρατηγικών ενίσχυσης, τονίζει το ενδιαφέρον και τη συμβολή της ευρύτερης κοινωνίας στη δημιουργία κλίματος αποδοχής για τα προσφυγόπουλα. Η έμφαση, ωστόσο, στη φιλανθρωπία παγιώνει την ηγεμονική σχέση των δύο ομάδων και αυξάνει την απόσταση μεταξύ τους, προωθώντας τον εθνικό-ομογενοποιητικό λόγο, ενώ υποδηλώνει την ευάλωτη κοινωνική θέση στην οποία βρίσκονται οι πρόσφυγες (βλ. Reisigl και Wodak 2001, Wodak 2011).

Συνοψίζοντας, από την ανάλυση των παραπάνω τηλεοπτικών αποσπασμάτων της επικαιρότητας φαίνεται ότι η έντονη προσφυγική κινητικότητα βιώνεται ως «απειλή» και ενεργοποιεί μηχανισμούς άμυνας με σκοπό την υπεράσπιση της εθνικής καθαρότητας και τη διατήρηση της εθνικής ομοιογένειας (βλ. Haynes, Devereux και Breen 2006, Σκούρτου 2002). Κατασκευάζονται έτσι αρνητικές αναπαραστάσεις απέναντι στην ετερότητα και αναδεικνύεται ο εθνικός-ομογενοποιητικός λόγος, περιορίζοντας τα δικαιώματα των προσφύγων και νομιμοποιώντας τις διακρίσεις εις βάρος τους (βλ. Goodman, Sirriyeh και McMahon 2017, Hanson-Easey και Augoustinos 2012, van Dijk 2012). Παράλληλα, η φιλανθρωπία επιβεβαιώνει τις άνισες σχέσεις πλειονοτικών και προσφύγων, αναδεικνύοντας ποιοι βρίσκονται σε ισχυρή και ποιοι σε επισφαλή θέση. Άλλωστε, η απουσία της φωνής των προσφύγων από τα κείμενα αυτά είναι ενδεικτική της περιθωριοποίησής τους και του περιορισμού των δικαιωμάτων τους (βλ. Goodman, Sirriyeh και McMahon 2017, van Dijk 2001) αλλά και της έλλειψης πραγματικής ή συμβολικής ισχύος (Wodak 2011).

Με την παρούσα έρευνα ευελπιστούμε να συμβάλουμε στη συνειδητοποίηση ότι τα τηλεοπτικά κείμενα προωθούν συγκεκριμένους λόγους και συνεισφέρουν στη διαμόρφωση της άποψης του κοινού αναφορικά με την είσοδο των προσφύγων στη χώρα και τη φοίτησή τους στα δημόσια σχολεία. Κάτι τέτοιο μπορεί να συντελέσει στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της ετοιμότητας κάθε αποδέκτη/τριας, ώστε να κατανοεί τους σκοπούς των αναπαραστάσεων στα τηλεοπτικά κείμενα.

Σημειώσεις

1. Η ερευνητική εργασία υποστηρίχθηκε από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στο πλαίσιο της Δράσης «Υποτροφίες ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. Υποψηφίων Διδακτόρων» (Αριθμός Υποτροφίας: 1098).
2. Τα παραπάνω θα μπορούσαν να εξεταστούν και υπό το πρίσμα μιας πολυτροπικού τύπου ανάλυσης (βλ. ενδ. Norris 2016), ωστόσο στο παρόν κείμενο συντονιζόμαστε με σύγχρονες κοινωνιογλωσσικές έρευνες, οι οποίες εστιάζουν κατεξοχήν στη μελέτη και ανάλυση των γλωσσικών επιλογών των ομιλητών/τριών (βλ. ενδ. Androutsopoulos 2012, Archakis et al. 2014, Saltidou και Stamou 2018).
3. Τα σύμβολα απομαγνητοφώνησης που χρησιμοποιούνται είναι τα εξής (βλ. Παυλίδου 2006: 215-217):

(( ))	Μεταγλωσσικά σχόλια και πρόσθετες πληροφορίες από τους/τις συγγραφείς
[...]	Παράλειψη κειμένου
[ ]	Επικαλυπτόμενα εκφωνήματα
(.)	Παύση
Υπογράμμιση	Εμφατικός τονισμός
:	Επιμήκυνση συλλαβής
,	Εξακολουθητική-μη τελική επιτόνιση
.	Καθοδική-τελική επιτόνιση
;	Ανοδική επιτόνιση

Βιβλιογραφία

- Androutsopoulos, Jannis. 2012. 'Repertoires, characters and scenes: Sociolinguistic difference in Turkish-German comedy'. *Multilingua: Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication*, 31(2): 301–326.
- Archakis, Argyris. 2016. 'National and post-national discourses and the construction of linguistic identities by students of Albanian origin in Greece'. *Multilingua: Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication*, 35(1): 57–83.
- Archakis, Argyris, Sofia Lampropoulou, Villy Tsakona και Vasia Tsami. 2014. 'Linguistic varieties in style: Humorous representation in Greek mass culture texts'. *Discourse, Context και Media*, 3(1): 46–55.
- Blommaert, Jan και Ben Rampton. 2012. 'Language and superdiversity'. *MMG Working Papers*. Göttingen: Max Planck Institute for the study of Religious and Ethnic Diversity). Available at: <https://bit.ly/3uVNvuU> (accessed 10 April 2019).
- Busch, Brigitta. 2012. 'The linguistic repertoire revisited'. *Applied Linguistics*, 33(5): 503–523.
- Γκόβας, Νίκος και Πόπη Κύρδη. 2014. *Ο εθελοντισμός στο σχολείο προκαταρκτική μελέτη*. Αθήνα: Δεσμός, Ίδρυμα Λαμπράκη. Διαθέσιμο στο: <https://bit.ly/3fzy9Hq> [accessed 3th October 2022].
- Crespo Fernández, Eliecer και Maria Martínez Lirola. 2012. 'Lexical and visual choices in the representation of immigration in the Spanish press'. *Spanish in Context*, 9(1): 27–57.

- Fairclough, Norman. 1993. 'Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: the universities'. *Discourse και Society*, 4(2): 133–168.
- Flash TV. 6 Μαρτίου 2019. *Μέχρι τέλη Μαρτίου 40 προσφυγόπουλα στον Πεντάλοφο Βοΐου*, Youtube. Available at: <https://bit.ly/3OodldB> [πρόσβαση 27 Μαρτίου 2019].
- Gee, James Paul. 1999. *An introduction to discourse analysis: theory and method* (London, New York: Routledge).
- Gilbert, Liette. 2013. 'The discourse production of a Mexican refugee crisis in Canadian media and policy'. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(5): 827–843.
- Goodman, Simon, Ala Sirriyeh και Simon McMahon. 2017. 'The evolving (re)categorization of refugees throughout the "refugee/migrant crisis"'. *J Community Appl Soc Psychol.*, 1–10.
- Hanson-Easey, Scott και Martha Augoustinos. 2012. 'Narratives from the neighborhood: the discursive construction of integration problems in talkback radio'. *Journal of Sociolinguistics*, 16(1): 28–55.
- Haynes, Amanda, Eoin Devereux και Michel Breen. 2006. 'Fear, framing and foreigners: the othering of immigrants in the Irish print media'. *International Journal of Critical Psychology*, 16: 100–121.
- Hewitt, Jhon P. και Randall Stokes. 1975. 'Disclaimers'. *American Sociological Review*, 40: 1–11.
- Johnson, Sally και Astrid Ensslin. 2007. *Language in the Media: representations, identities, ideologies*. London, New York: Continuum International Publishing Group.
- Jørgensen, Marianne και Louise Phillips. 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London, Thousand Oaks και New Delhi: Sage.
- Norris, Sigrid. 2016. 'Concepts in multimodal discourse analysis with examples from video conferencing'. *Yearbook of the Poznan Linguistic Meeting*, 2: 141–165.
- Οικονόμου, Τάσος. 2017. *Έρευνα: Οκτώ στους δέκα Έλληνες αρνητικοί στους Μουσουλμάνους μετανάστες*. Available at: <https://bit.ly/3rADcug> (accessed 22 March 2019).
- Παυλίδου, Θεοδοσία Σούλα (Επιμ.). 2006. *Γλώσσα – Γένος – Φύλο*. Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Reisigl, Martin, και Ruth Wodak. 2001. *Discourse and Discrimination, Rhetoric of Racism and Antisemitism*. London: Routledge.
- Saltidou, Theodora και Anastasia G. Stamou. 2018. "Cool children" and "super seniors" cross into youth language: Humorous constructions of youthfulness in Greek family sitcoms, in *The Dynamics of Interactional Humor: Creating and negotiating humor in everyday encounters*. Villy Tsakona και Jan Chovanec, eds. Amsterdam: John Benjamins, 181–204.
- Sinanis, Jannis. 8 Οκτωβρίου 2016. *8 sxoleio prosfigoroula*, Youtube. Available at: <https://bit.ly/37u8Eng> (πρόσβαση 7 Φεβρουαρίου 2019).
- Σκούρτου, Ελένη. 2002. 'Δίγλωσσοι μαθητές στο ελληνικό σχολείο'. *Επιστήμες αγωγής*, Θεματικό τεύχος, 11–20.
- Υπηρεσία Ασύλου. 2019. *Στατιστικά Στοιχεία Υπηρεσίας Ασύλου (από 7.6.2013 έως 31.12.2018)*. Διαθέσιμο στο: <https://bit.ly/3EqSqV> (accessed 5 October 2018).
- van Dijk, Teun. A. 2001. 'Critical discourse analysis', in *The handbook of discourse analysis*, Deborah Schiffrin, Deborah Tannen και Heidi Hamilton, (eds. London: Blackwell, 352–371).
- van Dijk, Teun. A. 2012. 'The role of the press in the reproduction of racism', in *Migration: interdisciplinary perspectives*, Michi Messer, Renee Schroeder και Ruth Wodak, eds. Wien: Springer-Verlag, 15–29.
- Weaver, Simon. 2011. 'Liquid racism and the ambiguity of Ali G.'. *European Journal of Cultural Studies*, 14(3): 249–264.
- Wodak, Ruth. 2011. "'Us" and "Them": inclusion and exclusion – discrimination via discourse', in *Identity, Belonging and Migration*, Gerard Delanty, Ruth Wodak και Paul Jones, eds. Liverpool: Liverpool University Press, 54–77.